

Η τριήρης

Πρόκειται για πολεμικό κωπήλατο πλοίο με τρεις σειρές κουπιών σε κάθε πλευρά. Αποτέλεσε το αριστούργημα της αρχαιοελληνικής ναυπηγικής τέχνης και το ένδοξο όπλο των Περσικών πολέμων. Πρόκειται για επαναστατική εξέλιξη της διήρους (πιθανότατα από τον Κορίνθιο ναυπηγό Αμεινοκλή) με την προσθήκη μιας επιπλέον σειράς κωπηλατών στον κενό χώρο δίπλα στην κουπαστή σε ψηλότερο επίπεδο από τους άλλους κωπηλάτες. Για την εξασφάλιση της απαιτούμενης ροπής επινοήθηκε ο ευφυής εξωλέμβιος τράπηκας. Οι τρεις σειρές κωπηλατών εξασφάλιζαν στο σκάφος τριπλάσια κινητήρια ισχύ από την πεντηκόντορο χωρίς ουσιαστική αύξηση του μήκους του. Αυτό ήταν ένα σημαντικό πλεονέκτημα στις καταδιώξεις και τους εμβολισμούς των αντιπάλων. Η πλοήγηση επιτυχανόταν με τα δύο μεγάλα κουπιά της πρύμνης. Επικουρικά διέθετε ένα μεγάλο τετράγωνο ιστίο στο μέσον της και ένα μικρότερο στην πρύμνη της με πλήθος τροχαλιών για τον ευχερή χειρισμό τους. Το πλήρωμά της συνήθως αποτελούνταν από 170 κωπηλάτες, 10 ναύτες, 14 (έως 80 σε ειδικές περιπτώσεις) οπλίτες, 5 αξιωματούχους και τον κυβερνήτη. Το μήκος της έφθανε τα 40 μέτρα, το πλάτος της τα 5,20 μέτρα και το βύθισμά της τα 1,10 μέτρα. Η ταχύτητά της έφθανε τα 12 ναυτικά μίλια ανά ώρα. Συνήθως έφερε πλήρες κατάστρωμα κυρίως για την προστασία των κωπηλατών αλλά και την ευχερή μεταφορά των οπλιτών. Το συγκεκριμένο ομοίωμα αποτελεί αντίγραφο της ανακατασκευασμένης τριήρους με το όνομα «Ολυμπιάς» από το Ελληνικό Πολεμικό Ναυτικό σε σχέδια των Βρετανών Κούουτς και Μόρισον.

ΤΡΙΗΡΗΣ. Μια συνοπτική παρουσίαση

Κρίστου Εμίλιο Ιωαννίδου

Συγγραφέας – Ναυτικός

Μέλος Ελληνικού Ινστιτούτου Στρατηγικών Μελετών (ΕΛ.Ι.Σ.ΜΕ.)

Δημοσιεύθηκε στο περιοδικό «Ναυτική Ελλάς», τ. 944
σ.18, ΜΑΪ 2012, εκδ. Ελληνική Θαλάσσια Ένωση/ ΓΕΝ

Η τριήρης υπήρξε το πλοίο που πρωταγωνίστησε στις ναυμαχίες κατά την κλασική περίοδο και υμνήθηκε τόσο για την ομορφιά όσο και για την πολεμική του ισχύ. Ναυπηγήθηκε περί τα τέλη του 8^{ου} αιώνα π.Χ. από τον περίφημο Κορίνθιο ναυπηγό Αμεινοκλή. Η εμφάνιση της τριήρους σηματοδότησε την ουσιαστική εξέλιξη του πολεμικού ναυτικού στην Αρχαία Ελλάδα δημιουργώντας μια νέα κλάση πέραν της πεντηκόντορου και της διήρους. Ο εξελιγμένος αυτός τύπος επέφερε μικρή αύξηση στις διαστάσεις (μήκος, ύψος και πλάτος) του σκάφους. Η σημαντικότερη καινοτομία σημειώθηκε στην κινητήρια δύναμη προωθήσεως (οι 50 κωπηλάτες που διέθετε η πεντηκόντορος τριπλασιάστηκαν φθάνοντας τους 170).

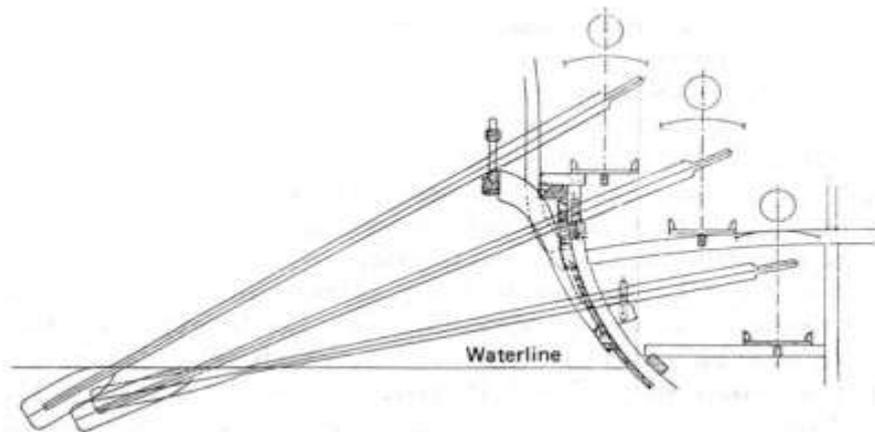
Αν και οι πρώτοι που ναυπήγησαν τριήρεις ήταν οι Κορίνθιοι, εντούτοις, ήταν οι Αθηναίοι εκείνοι που έφθασαν στο αποκορύφωμα της ναυπηγικής τους τέχνης, σε συνδυασμό με την αισθητική, ώστε να θεωρούνται οι αθηναϊκές τριήρεις ως οι πιο όμορφες [1].

ΠΛΗΡΩΜΑ

Η τυπική οργανική σύνθεση του πληρώματος στα πλοία της αρχαίας Ελλάδος αποτελείτο από τον κυβερνήτη, τον προρέα (δηλαδή τον υποπλοίαρχο), τους ναύτες και τους κωπηλάτες. Πολλές φορές εν πλω επέβαιναν οι πλοιοκτήτες ή οι ναυλωτές. Στα πολεμικά σκάφη υπήρχαν επίσης και αξιωματικοί, υπαξιωματικοί, καθώς και μάχιμα πληρώματα, ενώ σε μεταγενέστερα χρόνια, σε σκάφη αναψυχής, υπηρετούσαν κι έτερα πληρώματα όπως μάγειροι, θαλαμηπόλοι, αλιείς, δύτες κ.λπ.

Το πλήρωμα της τριήρους αποτελείτο από 200 άτομα ήτοι τους ερέτες, το πλήρωμα καταστρώματος και την στρατιωτική δύναμη που επέβαινε σε αυτήν. Το κυρίως πλήρωμα καθώς και την κινητήρια δύναμή της τριήρους αποτελούσαν οι 170 κωπηλάτες της (από κάθε πλευρά: 27 θαλαμίτες, 27 ζυγίτες και 31 θρανίτες).

Οι κωπηλάτες, αλλιώς ονομάζονταν κι ερέτες από το ρήμα ερέσσω = κωπηλατώ (εξ ου και ειρεσία = κωπηλασία), ήταν ελεύθεροι πολίτες οι οποίοι με άριστο συντονισμό κατάφεραν να κάνουν απίθανους ελιγμούς.

Διάταξη των ερετών της τριήρους. Σχέδιο John F. Coates. Πηγή: Trireme Trials 1998

Διαιρούντο σε τρεις κατηγορίες, ανάλογα με τις θέσεις στις οποίες κάθονταν. Οι ερέτες στο κατώτατο διάζωμα ονομάζονταν θαλαμίτες (εκ του θάλαμος) και ήταν 27 από κάθε πλευρά. Χειρίζονταν τις θαλάμιες κώπες οι οποίες απείχαν 40 εκατοστά πάνω από την ίσαλο γραμμή [2]. Στο μέσο διάζωμα, στα «ζυγά» του σκάφους, ονομάζονταν ζυγίτες και ήταν επίσης 27. Χειρίζονταν τις ζύγιες κώπες οι οποίες ήταν υψηλότερα από την επιφάνεια της θαλάσσης (1 μέτρο πάνω από την ίσαλο γραμμή). Τέλος, οι θρανίτες (εκ του θράνος/θρανίο) που ήταν 31, χειρίζονταν τις θρανιτίδες κώπες οι οποίες απείχαν 1,60 μ. από την ίσαλο γραμμή.

Τα πιο μακριά και βαριά κουπιά ήταν προς το κέντρο του πλοίου (4.65μ) σε αντίθεση με εκείνα που βρίσκονταν στην πλώρη και στην πρύμνη (4.41 μ.) [3].

Η διάταξη των κουπιών σε σχέση με τα σέλματα των κωπηλατών, ήταν κλιμακωτή τόσο κατά το μήκος των πλευρών όσο και κατά το πλάτος.

Επικεφαλής ήταν ο τριήραρχος, ο οποίος είχε το γενικό πρόσταγμα και κάλυπτε τα έξοδα της συντηρήσεως του πλοίου. Ακολουθούσε ο κυβερνήτης ο οποίος ασκούσε καθήκοντα συγχρόνου πλοιάρχου, δηλαδή ήταν υπεύθυνος για την καλή διοίκηση του πλοίου και την ασφάλεια αυτού, του φορτίου, των επιβαινόντων, καθώς και για την τήρηση της τάξεως. Είχε ιδιαίτερη μόρφωση και γνώσεις ώστε να κυβερνά αυτοπροσώπως το σκάφος. Ο πρωρεύς, ή πρωράτης, ήταν αξιωματικός της πλώρης, όπως ο σύγχρονος υποπλοίαρχος. Ήταν επίσης ο άμεσος συνεργάτης του πλοιάρχου για κάθε τι που αφορούσε το πλοίο, τους επιβαίνοντες και το φορτίο.

Ο κελευστής [4] ήταν ο προγυμναστής των πληρωμάτων και ο υπεύθυνος για την πειθαρχία τους. Έδιδε τον ρυθμό της ειρεσίας, της κωπηλασίας, συνήθως τραγουδιστά, ενώ υπήρχε και ο τριηραύλης, ο οποίος συνόδευε τον κελευστή με τον αυλό του. Σε περιόδους ειρήνης τα τραγούδια των ερετών ήταν πολύ μελωδικά με αποτέλεσμα ένα κωπήλατο σκάφος να δημιουργεί κατά το πέρασμά του ευχάριστα συναισθήματα σε όσους τα άκουγαν. Αντίθετα σε περιπτώσεις ναυμαχίας, όπου ο θόρυβος από τις κραυγές και τα χτυπήματα δεν

επέτρεπε στους κελευστές να ακούγονται, οι εντολές, πολλές φορές, δίδονταν με στριγκλιές ή κραυγές [5].

Ο πεντηκόνταρχος ήταν επικεφαλής των πληρωμάτων την εποχή της πεντηκοντόρου. Αργότερα ανέλαβε καθήκοντα ταμία.

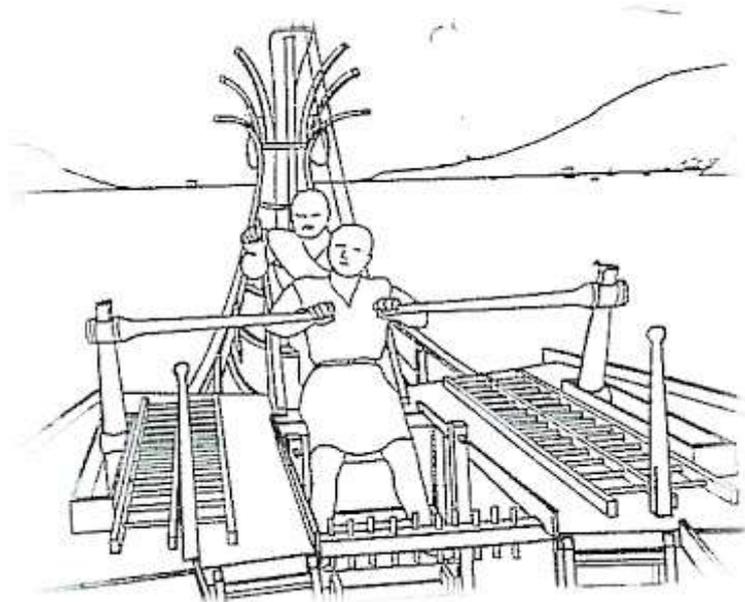
Ο τοίχαρχος (τοίχος [6] + άρχω) ήταν ο αξιωματικός ο οποίος ήταν επίσης υπεύθυνος για την ειρεσία. Συγκεκριμένα επόπτευε τους άνδρες μιας συγκεκριμένης τοιχαρχίας, αριστερής ή της δεξιάς.

Οι επιβάτες στην αρχαιότητα ήσαν τοξότες, οπλίτες, πελταστές, ακοντιστές και γενικά όσοι δεν ασκούσαν υπηρεσία κωπηλάτου ή ναύτου.

«ο μη κωπηλάτης αλλά πλέων μαχητής» [7].

Οι τοξότες αποτελούσαν την σωματοφυλακή του τριηράρχου και του κυβερνήτου κατά την διάρκεια της ναυμαχίας.

Οι ναύτες ήταν επιφορτισμένοι με τις εργασίες συντηρήσεως και καθαρισμού σκάφους, με τον χειρισμό των ιστίων ενώ βοηθούσαν σε πολλές υπηρεσίες και πολλές φορές έκαναν χρήση όπλων. Οι ναύτες επίσης γνώριζαν και την τέχνη του πλεξίματος των σχοινιών. Ναύτες ή ναυτιλλόμενους ή και ναυτίλους [8] αποκαλούσαν πολλές φορές με μια γενική έννοια όλους τους ναυτικούς συμπεριλαμβανομένων και των κωπηλατών.

Η θέση του πηδαλιούχου, μπροστά από τον τριηράρχο ή τον κυβερνήτη.
Σχέδιο John F. Coates

ΠΗΓΗ: 1st International Symposium oh Ship Constrauction in Antiquity 1985

Δούλοι δεν ναυτολογούνταν υπό κανονικές συνθήκες. Σε περιόδους εκστρατειών ή αναγκών, προκειμένου να καλύψουν τον απαιτούμενο αριθμό των πληρωμάτων, ο δούλος τύγχανε ίδιας αντιμετώπισεως με το υπόλοιπο πλήρωμα (εκπαιδευόταν κι έπαιρνε κανονικό μισθό).

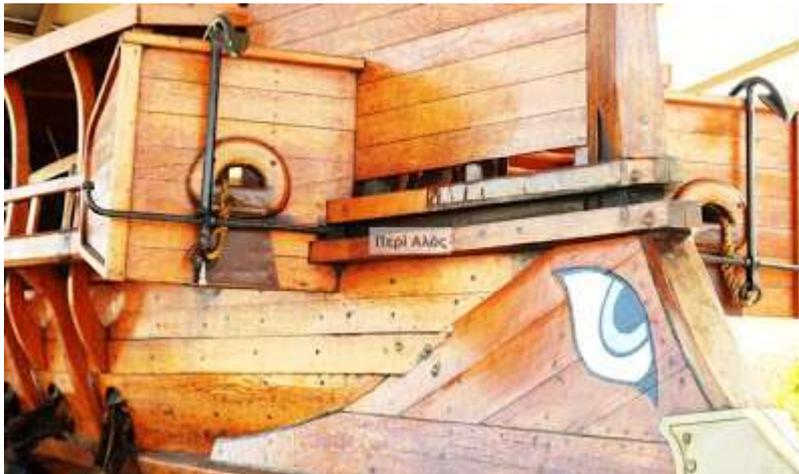
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ – ΜΙΣΘΟΔΟΣΙΑ

Οι εκπαιδεύσεις δεν περιορίζονταν στις ακριβείς αρμοδιότητες του κάθε μέλους του πληρώματος, αλλά υπήρχε μία ευρύτερη γνώση. Έτσι πολλές φορές συναντούμε σε κείμενα ερέτες, οι οποίοι είχαν την ικανότητα επίσης να πολεμούν με όπλα [9].

Ο μισθός [10] και η μισθοδοσία είναι λέξεις αρχαίες ελληνικές και το πλήρωμα πληρώνονταν για τις υπηρεσίες του [11]. Ο μισθός παρείχεται από το κράτος και ήταν ανάλογος με την θέση, τον βαθμό που είχε ο ναυτικός [12]. Εάν τα πράγματα δεν ήταν έτσι τότε ο ναυτικός με την σειρά του αντιδρούσε, είτε με στάσεις είτε με λιποταξία. Όπως και σήμερα το φαινόμενο διασκορπίσεως των πληρωμάτων λόγω μη κανονικής καταβολής μισθοδοσίας αποτελεί μεγάλο πρόβλημα για την εποχή μας, το ίδιο συνέβαινε τότε:

[Διότι είναι αποδεδειγμένο ότι η διασκορπίση του πληρώματος ενός πλοίου οφείλεται πρώτον στο να μην καταβάλλεται ο μισθός...]

«Τριήρους γαρ ομολογείται κατάλυσιν είναι, πρώτον μιν, εάν μη μισθόν τις δίδω...» [13].

Αποψη Τριήρους "Ολυμπιάς". ΦΩΤΟ: Περί Αλός (Αρχείο Κρίστου Ε. Ιωαννίδου)

Η τριήρης ως όπλο

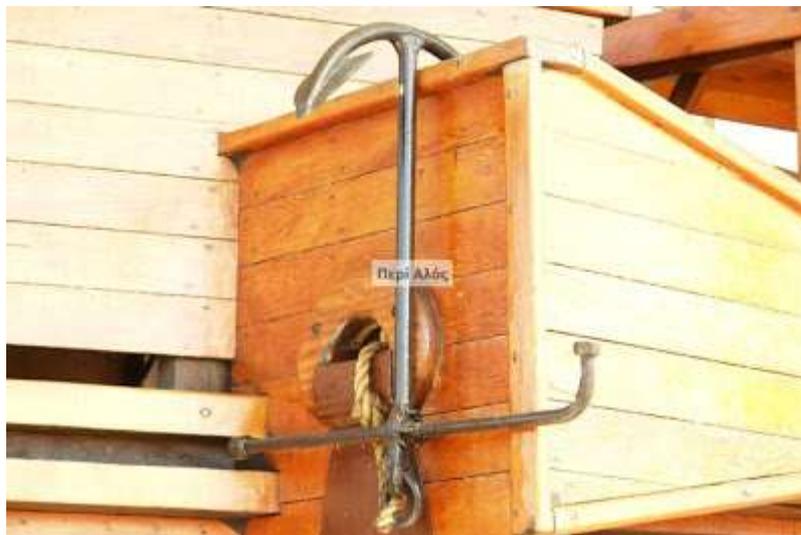
Η κωπηλασία στην τριήρη, παρά την όμορφη εικόνα στα μάτια του παρατηρητού, ήταν έργο επίπονο που απαιτούσε μυϊκή δύναμη, μεγάλη αντοχή και εξαιρετικό συντονισμό. Για τον ανακουφισμό των γλουτών, υπήρχε το *υπηρέσιον*, ένα ατομικό μαξιλάρι πάνω στο οποίο κάθονταν οι ερέτες. Το *υπηρέσιον*, το κουπί και ο *τροπός* (δερμάτινος ιμάντας ο οποίος στήριζε την κώπη επάνω στο σκαλμό) ήταν συνήθως ατομικά εξαρτήματα του κάθε ερέτου, ο οποίος είχε την ευθύνη να τα φυλάττει στην οικία του και να τα διατηρεί σε καλή κατάσταση [14].

Η τριήρης έδειχνε την υπεροχή της στην ναυμαχία κυρίως γιατί ως σκάφος ήταν ελαφρύ, γεγονός που επέτρεπε να εκτελεί θαυμάσιους ελιγμούς [15], αλλά και να διευκολύνει την γρήγορη ανέλκυση και καθέλκυσή του [16], όπως και γιατί ήταν ταχύτατο [17].

Όμως, εκείνο το επιχειρησιακό γνώρισμα που χάρισε την ιδιότητα να θεωρείται το ίδιο το πλοίο ως όπλο, ήταν το έμβολο. Πρόκειται για μια μυτερή προεξοχή επενδεδυμένη με χαλκό, η οποία βρισκόταν στην πλώρη, λίγο πιο κάτω από την ισάλο γραμμή. Με αυτό η τριήρης εμβόλιζε το εχθρικό πλοίο, τρυπώντας τη γάστρα, προκαλώντας σοβαρές ζημιές. Θα πρέπει να διασαφηνίσουμε ότι το έμβολο δεν ήταν εξάρτημα αλλά οργανικό τμήμα του σκάφους το οποίο δεν κινδύνευε να αποσπασθεί κατά την ανάκρουση. Για να σχηματίσουν οι ναυπηγοί το έμβολο, προέκτειναν την στείρα στο κάτω μέρος με χονδρά οριζόντια δοκάρια, στο επίπεδο της ισάλου δημιουργώντας έτσι μια αιχμή. Αυτό βοήθησε και στον κλονισμό, κατά τον εμβολισμό, ο οποίος μοιραζόταν πάνω στο πλοίο ακτινωτά και κατά το διάμηκες. Έτσι το πλοίο, κατά τον εμβολισμό υπέφερε λιγότερο και δεν κινδύνευε να διαλυθεί [18].

Ο εμβολισμός δεν ήταν τυχαία κίνηση. Απαιτούσε δεξιότητες. Αν εκτελείτο με μεγάλη ταχύτητα και ορμή τότε το σκάφος που επιτίθετο κινδύνευε να κολλήσει στο εχθρικό και στην ουσία να αχρηστευτούν και τα δύο σκάφη. Σε αυτήν την περίπτωση το μόνο που μπορούσε να συμβεί – αν δεν βυθίζονταν τα σκάφη – ήταν η πεζομαχία. Για τον λόγο αυτό το ενδεχόμενο να «κολλήσουν» δύο σκάφη μετά από εμβολισμό, καταλογιζόταν ως αποτέλεσμα αδεξιότητας των κυβερνητών και υπήρχαν σαφείς εντολές αποφυγής της.

Αξίζει να αναφέρουμε ότι η κατασκευή της τριήρους ήταν τέτοια, ώστε να επιτρέπει την αλλαγή ρόλου σε βοηθητικό πλοίο, κατά τη διάρκεια μιας ναυτικής εκστρατείας. Για παράδειγμα μπορούσε να μετατραπεί σε οπλιταγωγό και να μεταφέρει 160 οπλίτες ή να γίνει ιππαγωγό σκάφος [19] ικανό να μεταφέρει 30 ίππους με τους ιππείς τους και τις εξαρτήσεις τους.

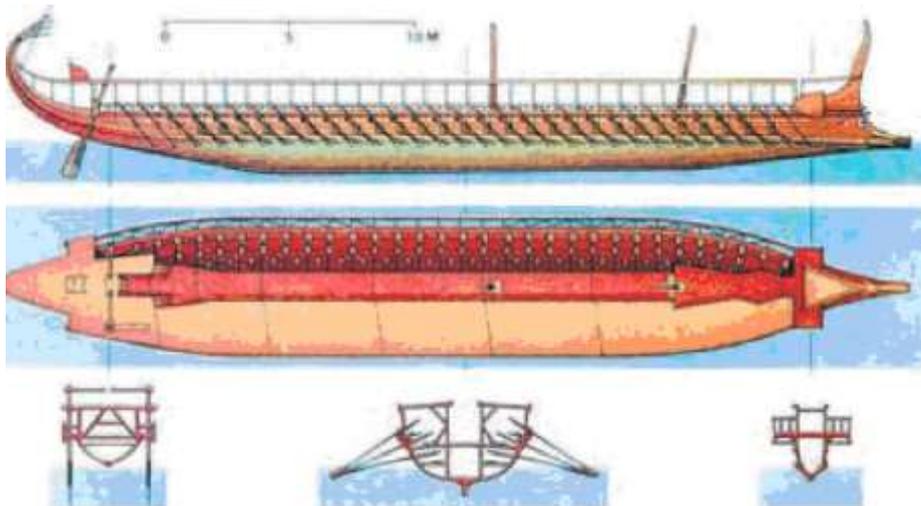

Άποψη Τριήρους "Όλυμπιάς". ΦΩΤΟ: Περί Αλός (Αρχείο Κρίστου Ε. Ιωαννίδου)

Επίλογος

Η τριήρης υπήρξε το βασικότερο πολεμικό πλοίο στην Μεσόγειο μέχρι την τελική καταστροφή της Αθηναϊκής ναυτικής ισχύος στην ναυμαχία της Αμοργού (322 π.Χ.) ενώ από την εποχή της εν λόγω ναυμαχίας μέχρι την ναυμαχία στο Άκτιο (31 π.Χ.) σταδιακά επεκράτησε η πεντήρης.

Η εφεύρεση της πεντήρους υπήρξε το καθοριστικό βήμα για την ναυπηγική εξέλιξη πλοίων τεραστίου για την εποχή μεγέθους και εκτοπίσματος. Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό τους αφορούσε πλέον τον χειρισμό ενός μεγάλου κουπιού από πολλούς ερέτες. Ιδιαίτερα κατά την ελληνιστική περίοδο, μεγαλύτερα και βαρύτερα σκάφη έκαναν την εμφάνισή τους στα ελληνικά ύδατα. Η ταχύτητα και η δεξιοτεχνία είχαν αποκτήσει μικρότερη σημασία. Η εξέλιξη αυτή υπήρξε απόρροια της αλλαγής του επιχειρησιακού ρόλου (λόγω των αναγκών της εποχής) διότι πλέον το κύριο όπλο για τη διεξαγωγή μιας ναυμαχίας δεν ήταν πια το ίδιο το σκάφος (με το έμβολο), αλλά τα διάφορα όπλα (μηχανήματα λιθοβολίας, σιδερένιες αρπάγες, καταπέλτες κ.ο.κ.) που μετέφερε για την προσβολή του αντιπάλου από απόσταση. Σταδιακά με τον ναυτικό ανταγωνισμό ένα σκάφος έφθασε να ξεπερνά τα κλασσικά ναυπηγικά δεδομένα και εξελίχθηκε σε μια ογκώδη και πλωτή πολύ-πολιορκητική μηχανή [20]. Τη συγκεκριμένη περίοδο η ναυτική τακτική έμπαινε διακριτικά στο περιθώριο, αφού η τέχνη του να τάσσονται τα πλοία προς μάχη με κύριο όπλο το ίδιο το πλοίο δεν λάμβανε χώρα. Τα σκήπτρα έπαιρναν τα διάφορα «τεχνάσματα», που αφορούσαν στην χρήση εκηβόλων όπλων προσβολής, τα οποία απλώς μετέφερε επάνω του το ίδιο το πλοίο.

Σχεδιαστική αναπαράσταση τριήρους

πηγή: http://perialos.blogspot.gr/2012/09/blog-post_27.html

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

[1] Αριστοφάνους, Όρνιθες, 108-111

[2] Οι μετρήσεις είναι σύμφωνα με τις μελέτες του John Morrison, «The Age of the Galley», Chapter 3 “The Trireme”.

[3] John Morrison, «The Age of the Galley», Chapter 3 “The Trireme”

[4] Η λέξη κελευστής προέρχεται από τα αρχαία ρήματα : α) κέλλω = πλέω προς την ξηρά, κατευθύνω το πλοίο προς την ακτή, β) κέλομαι = ωθώ προς τα εμπρός, παρακινώ, διατάσσω, γ) κελεύω = κινώ, ωθώ προς τα εμπρός, δίδω το πρόσταγμα στους κωπηλάτες προς τήρηση του ρυθμού κωπηλασίας (Λεξικόν Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας Ι. Σταματάκου).

[5] Θουκυδίδου, Ιστοριών, Ζ 70

[6] Τοίχο ή σελίδα καλούσαν την πλευρά του σκάφους (αριστερή ή δεξιά).

[7] Λεξικόν Ησυχίου Αλεξανδρέως στο λήμμα επιβάτης.

[8] Βλ. λήμμα στο Λεξικόν Σούδα και Λεξικόν Ησυχίου Αλεξανδρέως

[9] Ομήρου: Ιλιάς, Β 719

[10] Περισσότερα για την μισθοδοσία στην αρχαία Ελλάδα όρα: Κρίστου Εμίλιο Ιωαννίδου (2008): «Η μισθοδοσία των αρχαίων Ελλήνων Ναυτικών», «Ναυτική Ελλάς», <έκδοση της Ελληνικής Θαλάσσιας Ένωσης>, τεύχος 896, (Απρίλιος), σελ. 63

[11] Θουκυδίδου, Ιστοριών, Γ, 17

[12] Θουκυδίδου, Ιστοριών, Ζ 31

[13] Δημοσθένους, Προς Πολυκλέα, 11

[14] Θουκυδίδου, Ιστοριών, Β 93

[15] Σχετική μελέτη περί ελιγμών όρα: Κρίστου Εμίλιο Ιωαννίδου (2009): «Ο παράγων ελιγμός κατά τις ναυμαχίες των αρχαίων Ελλήνων», Ναυτική Επιθεώρηση, <εκδ. ΓΕΝ /Υπηρεσία Ιστορίας Ναυτικού>, τεύχος 568, σελ. 87. Επίσης στο διαδίκτυο όρα: Κρίστου Εμίλιο Ιωαννίδου (2011), «Ο ΑΙΦΝΙΔΙΑΣΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΙΣ ΝΑΥΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ». Περί Αλός http://perialos.blogspot.com/2011/04/blog-post_13.html

[16] Η τριήρης είχε την ανάγκη να ανεκύεται στην ξηρά και να στεγνώνει καθώς η μεγάλη παραμονή της στο νερό δημιουργούσε προβλήματα στα ξύλα (υγρασία και εν συνεχεία σήψη). (Θουκυδίδου, Ιστοριών, Ζ, 12)

[17] Από το Γ βιβλίο των Ιστοριών του Θουκυδίδου γνωρίζουμε την καταγραφή πλου 184 ναυτικών μιλίων σε 24 ώρες. Αυτό δίχως στάση και δίχως την χρήση ιστίων. Έτσι προκύπτει ότι η μέση ταχύτητά της κυμαινόταν στους 7,5 κόμβους. Διασαφηνίζουμε ότι οι μεγάλες ταχύτητες στις τριήρεις διατηρούνταν για λίγο χρονικό διάστημα λόγω της κοπώσεως του ανθρωπίνου δυναμικού.

[18] Αντιπλοίαρχος (Μ) Θεόδωρος Μπέτσος Π.Ν. «Η ναυπηγική τέχνη στην αρχαία Ελλάδα» περιοδικό «Ναυτική Επιθεώρηση» τεύχος 562, σελ.349-350)

[19] Θουκυδίδου, Ιστοριών Ζ 43. Συνήθως τις τριήρεις που δεν προόριζαν για ναυμαχία (λόγω μικρο-προβλημάτων κυρίως γιατί υστερούσαν σε ταχύτητα) τις μετέτρεπαν ώστε να μπορούν να φιλοξενούν τους ίππους, τους αναβάτες και τα εξαρτήματά τους. Δυστυχώς δεν έχει διασωθεί ο τρόπος που μετέτρεπαν μια τριήρη σε ιππαγωγό αλλά υπάρχουν πολλές αναφορές για την ύπαρξή τους.

[20] Αναφέρεται, μεταξύ άλλων, η τεσσαρακοντήρης του Πτολεμαίου του Φιλοπάτωρος η οποία είχε μήκος 280 πήχες (0,46 X 280 = 128,8 μέτρα) και ύψος (εξάλων) 48 πήχες (0,46 X 48 = 22,8 μέτρα) μέχρι την κορυφή της πρύμνης. Διέθετε 400 ναύτες, 4.000 κωπηλάτες, 3.000 οπλίτες. Όπως ακριβώς αναφέρει ο Πλούταρχος «Τούτο το πλοίο ήταν μόνο για επίδειξη, και, καθώς λίγο διέφερε από στερεό οικοδόμημα, ήταν μόνο για να το βλέπουν κι όχι να το χρησιμοποιούν, κινούνταν με δυσκολία κι επικίνδυνα.» (Πλούταρχου, Δημήτριος, 43, 5)

Η ΕΙΔΙΚΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ ΤΡΙΗΡΕΩΝ

(Από το εξαιρετο πόνημα του *Θεοδόση Τάσιου*
«ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ»)

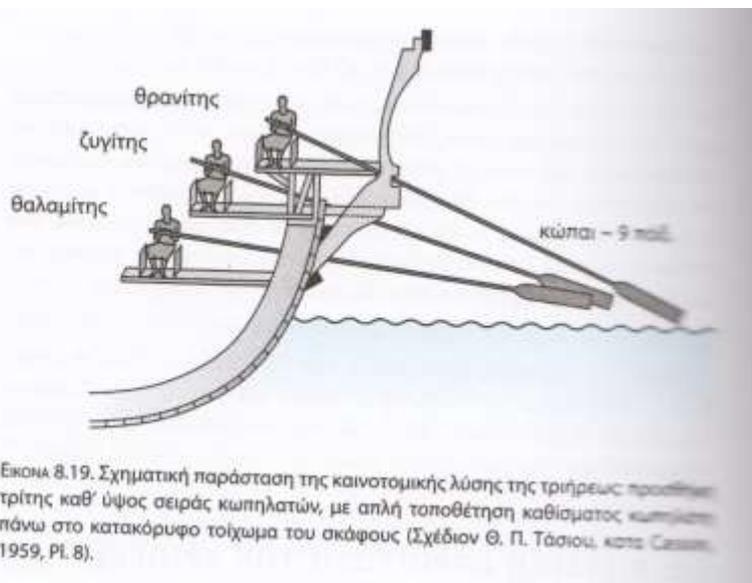
1. ΓΕΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Στην πιο πάνω §8.1.3 (σ. 366) σημειώσαμε ότι, ίσως απ' τον 9ο αι. π.Χ., οι Έλληνες είχαν χρησιμοποιήσει «δικρότους» ναῦς, δηλαδή πλοία με δύο αλληλπέρθετες σειρές κωπηλατών.

Η περαιτέρω αύξηση ισχύος και ταχύτητας ενός τέτοιου πλοίου μέσω τρίτης σειράς κωπηλατών, δέν θα μπορούσε να επιτευχθεί με αύξηση του ύψους του σκάφους μ' ένα τρίτο «κατάστρωμα». Διότι και τέτοιο συνεπάγεται σημαντική αύξηση του βάρους του πλοίου.

Η ιδιοφυής λύση που δόθηκε, ήταν (Εικ. 8.19) να προσθέσουν απλώς ένα κάθισμα κωπηλάτη πάνω σχεδόν στον κατακόρυφο τοίχωμα του υπάρχοντος σκάφους. Πρόσθεσαν επίσης (έξω απο το τοίχωμα) και ένα ελαφρό προστατευτικό κιγκλίδωμα, πάνω στο οποίο στηριζόταν και ο σκαρμός (σκαλμός) του αντιστοίχου τρίτου κουπιού. Η πρώτη τριήρης φαίνεται ότι κατασκευάσθηκε στην Κόρινθο, κατα τον 7ο αι. π.Χ. (Θουκ. 1.13.2).^[1]

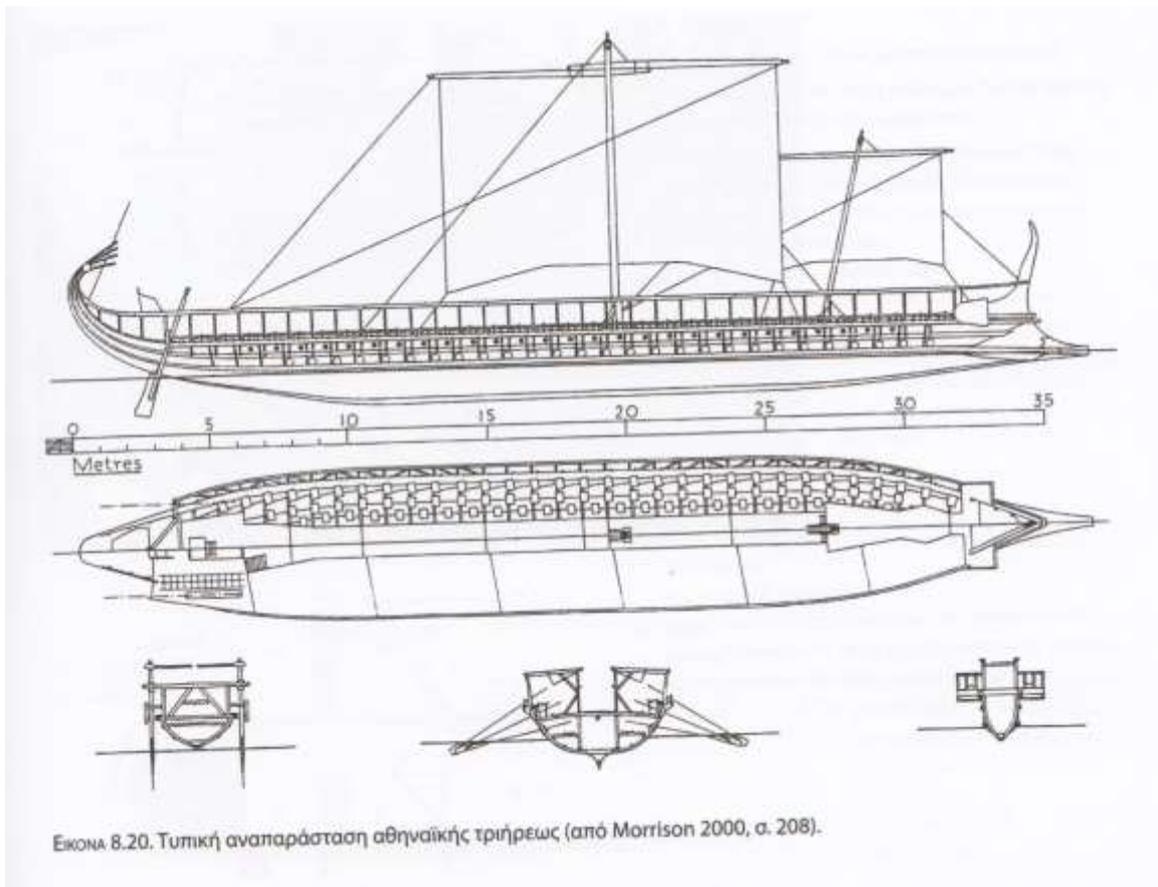
Μια τυπική αναπαράσταση αθηναϊκής τριήρεως^[2] φαίνεται στην Εικ. 8.20.

Πρέπει αμέσως να παρατηρηθεί ότι, αφότου η αθηναϊκή τακτική της ναυμαχίας έπαυσε να είναι η απόβαση μαχητών στο εχθρικό σκάφος («ρεσάλτο» που λένε σήμερα), και αντικαταστάθηκε απο την τεχνική του «εμβολισμού» του εχθρικού πλοίου, η αθηναϊκή τριήρης ε λ ά φ ρ υ ν ε πολλαπλώς: ούτε πλήθος μαχητών είχε ανάγκη να μεταφέρει,^[3] άρα ούτε αντιστοιχο βαρύ κατάστρωμα χρειαζόταν για να αντέχει το βάρος τους. Έτσι, και το «βύθισμα»^[4] μειώθηκε — και επομένως και οι τριβές ροής μειώθηκαν αντιστοίχως.

Έγινε λοιπόν η τριήρης ένα καινοτομικό φοβερό όπλο επίθεσης, υπο τον όρον βέβαια ότι οι κωπηλάτες (όλοι Αθηναίοι πολίτες) θα είχαν την απαιτούμενη εκπαίδευση και την οξεία αντίληψη συγχρονισμού, ώστε να επιτυγχάνονται οι περίπλοκες κινήσεις πριν και μετά τον εμβολισμό. Τώρα, «μαχητές» ήσαν οι κωπηλάτες! Ενώ όπλα-τους δέν ήταν πλέον ξίφη, δόρατα ή τόξα, αλλά η Τεχνολογία ενός ολόκληρου πλοίου...

Ωστόσο, η τριήρης «εκτός μάχης» επωφελούνταν απ' τη δύναμη του ανέμου όπως όλα τα παραδοσιακά πλοία. Γι' αυτό και έφερε ιστόν και το μεγάλο ιστίον, όπως τα είδαμε στις προηγούμενες παραγράφους. Επι πλέον μάλιστα, κατά τον 5ο αι. π.Χ.,^[5] προστίθεται στην τριήρη και ένα μικρότερο βοηθητικό ιστίον, το ακάτων (μεταξύ του μέσου και της πλώρης του σκάφους).

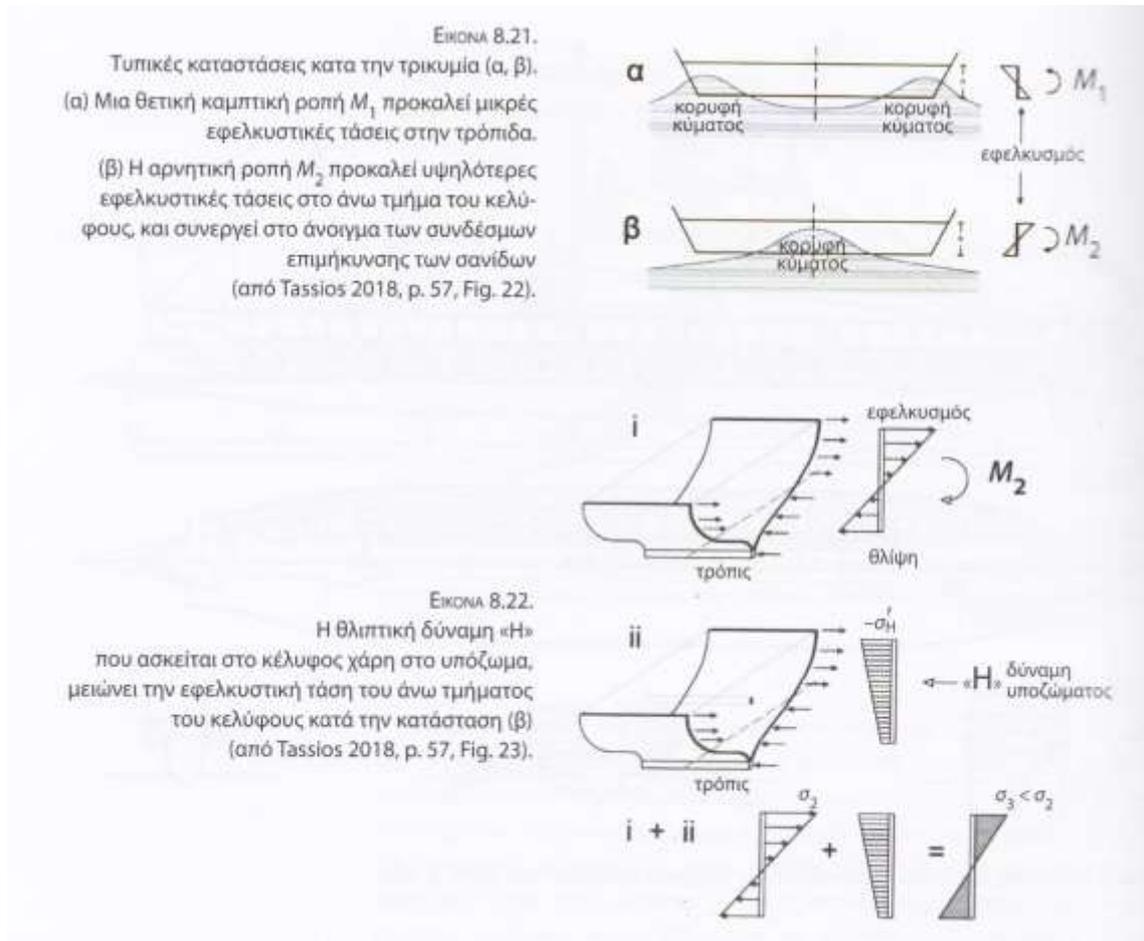

Γραπτό τεκμήριο διαθέτομε απ' το 377 π.Χ. στους καταλόγους του αθηναϊκού Ναυστάθμου (Casson 1971, σ. 237), όπου απογράφονται *ίστός άκάτειος*, και *κεραΐαι άκάτειοι*. Γι' αυτό το μικρό πανί, μπορεί να χρησιμοποιούσαν τεμάχια απ' τα πρόχειρα προστατευτικά καλύμματα των τριήρεων (τα λεγόμενα παραρρύματα), απο δέρμα ή απο μαλλί.

2. ΥΠΟΖΩΜΑΤΑ

Η τριήρης (Εικ. 8.20) ιδίως είχε ανάγκη για μια μόνιμη κατά μήκος θλιπτική προένταση για λόγους Στατικής: Η τριήρης ήταν πολύ **ρηχή**: 2,40 m το ύψος-της, με 37 m το μήκος-της, παρουσιάζει λόγον $h : l \sim 1:16$, έναντι του 1:10 που λέγεται ότι απαιτούνταν

για τα μεγάλα ξύλινα πλοία τους δύο περασμένους αιώνες της εποχής μας (Morrison 2000, σ. 196). Στην Εικ. 8.21 φαίνεται η πρώτη ακραία θέση «α» του πλοίου κατά την τρικυμία, όταν το μήκος του κύματος είναι συγκρίσιμο με το

μήκος του πλοίου. Το πλοίο (όπως ένα δοκάρι που στηρίζεται στα δυο άκρα του) επιβαρύνεται στη μέση-του με μια ροπή M_1 που συνεπάγεται εφελκυσμό στο κάτω μέρος του πλοίου. Αν όμως το πλοίο βρεθεί στην κορυφή ενός μέτρου κύματος (θέση «β» στην Εικ. 8.21), τότε η ροπή M_2 δημιουργεί πολύ μεγαλύτερο εφελκυσμό στο πάνω μέρος του πλοίου όταν δεν έχει πλήρες κατάστρωμα. Αυτός ο εφελκυσμός είναι επικίνδυνος διότι «ανοίγουν» ευκολότερα τα ματίσματα των σανίδων κατά μήκος του σκάφους (βλ. Εικ. 8.8, σ. 364). Στην περίπτωση της τριήρεως, επειδή δεν έχει μεγάλο ύψος h αυτοί οι εφελκυσμοί ήσαν απαράδεκτα μεγάλοι. Έπρεπε λοιπόν να μειωθούν — κι όχι βέβαια προσθέτοντας κι άλλο ξύλινο υλικό (αύξηση βάρους, μείωση ταχύτητας): Η λύση ήταν να **ασκήσουν** μια μόνιμη οριζόντια **θλιπτική** δύναμη «H» (Εικ. 8.22.ii), οπότε χάρις στις θλιπτικές τάσεις σ_H τις οποίες αυτή προκαλεί, να μειωθούν οι αρχικές εφελκυστικές τάσεις σ_2 λόγω τρικυμίας. Έτσι,

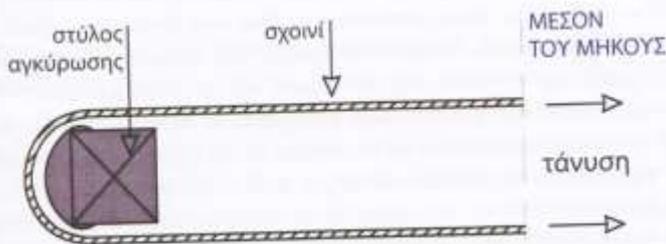
$$\sigma_2 - \sigma_H = \sigma_3 < \sigma_2$$

Οι τελικές τάσεις εφελκυσμού στο πάνω μέρος του σκάφους μειώνονται,^[6] ενώ οι θλιπτικές τάσεις στην περιοχή της τρόπιδας αυξάνονται λίγο (αλλά είναι πιό ανεκτές).

Αυτή η σωτήρια εσωτερική θλιπτική δύναμη «H» εφαρμοζόταν μέσω ισχυρών σχοι-
νιών που παρατηρούμε στο πλοίο «Ολυμπιάς» ότι διατάσσονταν όπως παρουσιάζεται
στην Εικ. 8.23: Στα δύο στενά άκρα του σιάφους, στήνονταν απο ένα στερεό ξύλινο
κατασκευάσμα ως αγκύρωση των σχοινιών. Περι το μέσον του μήκους του υποζώματος,
χρησιμοποιούσαν έναν μεταλλικό *έντονον*⁷¹ —ένα

ΕΙΚΟΝΑ 8.23α.
Πρυμναία αγκύρωση υπο-
ζώματος στην τριήρη «Ολυ-
μπιάς» (με την άδεια του
Γενικού Επιτελείου Ναυτικού)
(από Tassios 2018, p. 58,
Fig. 24a).

ΕΙΚΟΝΑ 8.23β. Τύλιγμα
του σχοινοῦ του υποζώματος
γύρω στον πρυμναίο στύλο
αγκύρωσης. Το τέντωμα γίνεται
από το μέσον περίπου
του πλοίου
(από Tassios 2018,
p. 58, Fig. 24b).

κλειδί με χερούλια για να μπορούν να εντείνουν το σχοινί—, ίσως δε και με τη βοήθεια
μικρών βαρούλων. Λέει ρητώς ο Απολλώνιος ο Ρόδιος (*Αργοναυτικά* Α 367): «Πρώτα-
πρώτα, με τις συμβουλές του αρχηγέτη Ἄργου, ἐτύλιξαν τὸ πλοῖο με σχοινί⁸¹ που το
στρίβανε ἀπ’ το εσωτερικό σφίγγοντας κι ἀπ’ τις δύο μεριές, ἔτσι ὥστε κι συσφιχθούν καλὰ
με τους τόρμους τὰ ξύλινα μέρη του πλοίου, κι ν’ ἀντιμετωπίζουν τη βία των ὀρμητικῶν
κυμάτων».

Εδώ βέβαια, η έκφραση ἐζώσαν τὴν νῆα (ἐτύλιξαν τὸ πλοῖο) μπορεί να δημιουργήσει
την εντύπωση οτι το σχοινί τοποθετούνταν γύρω-γύρω» στο σιάφος. Η ίδια μάλιστα πα-
ρερμηνεία μπορεί να γίνει και εξαιτίας ενός μυθολογικού κειμένου του Πλάτωνος (*Πολι-
τεία* - 616b-c): *ἰδεῖν αὐτόθι κατὰ μέσον το φῶς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ τὰ ἄκρα αὐτοῦ τῶν δεσμῶν
τεταμένα [...] οἷον τὰ ὑποζώματα τῶν τριήρων, οὕτω πᾶσαν συνέχον τὴν περιφορὰν—ἐκ δὲ
τῶν ἄκρων τεταμένον [...] ἄτρακτον*. Εδώ η φράση *πᾶσαν συνέχον τὴν περιφορὰν* σημαίνει⁹¹
«δίνοντας κίνηση σε ὕλες τις [ουράνιες] περιστροφές» — ιδιότητα του φωτός η ὅποια στο
κειμένο εμφανίζεται και λίγο πιο πάνω (*εἶναι γὰρ τούτο το φῶς» σύνδεσμον τοῦ οὐρανοῦ*).
Επομένως, η μετάφραση στο Morrison et al. 2000, σ. 169: «like the hypozomata in that

way holding together re whole circumference» μπορεί να κρύψει την ετεροπροσωπία *ὑπόζωμα, φῶς*) και να δώσει την εντύπωση ότι τα υποζώματα τοποθετούνται στην... περιφέρεια. Και πράγματι, ο Acton (2014, σ. 195): αυτό τελικώς αναγκάζεται να υποθέσει: «Ένα σχοινί γύρω και κάτω απ' τη γάστρα θα δυσκόλευε πάρα πολύ την καθέλκυση και την ανέλκυση του πλοίου· επομένως, ήταν πιθανώς δεμένο γύρω κι χτ έξω του πλοίου, κατά την έννοια του μήκους του».

Μια τέτοια διάταξη όμως είναι κατασκευαστικώς ανέφικτη:

- Οι περιμετρικές τριβές στο σχοινί πάνω σε καμπύλη επιφάνεια θα καθιστούσαν σχεδόν αδύνατη την τάνυσή του.
- Εξ άλλου, ένα σχοινί εκτεθειμένο μονίμως στο βλαπτικό θαλάσσιο περιβάλλον και στις εξωτερικές κρούσεις θα ήταν προφανώς αναξιόπιστο.
- Αν, πάλι, το σχοινί τοποθετούνταν περιμετρικώς μὲν αλλά στο εσωτερικό του κελύφους, τότε θα έπρεπε να «πιάνει» σε εγκάρσια χερούλια πάνω στα μαδέρια ή στους νομείς, ασκώντας μεγάλες εφελκυστικές τοπικές δυνάμεις, κάθετα προς το κέλυφος· οι οποίες τότε που να αγκυρωθούν, χωρίς να σχίσουν τα μαδέρια; Όσον αφορά την έννοια του «τυλίγματος», νομίζω ότι αφορά απλώς την περιτύλιξη του σχοινοῦ γύρω απ' την αγκύρωσή-του στην πλώρη και στην πρύμνη (Εικ. 8.23β).

Πάντως, η παρομοίωση του Πλάτωνος συνεχίζει να είναι υποβοηθητική:

- Το φῶς το φαντάζεται *τεταμένον εὐθύ* (616b).
- Προβλέπει δε και το εργαλείο που δια συστροφῆς προικαλεί την ένταση: το ονομάζει αδράχτι (τον *ἄτρακτον*).

Αυτό το εργαλείο είναι που, όπως είδαμε, ο ίδιος ο Πλάτων στους Νόμους Β' 945ο, το ονομάζει έντονον. Έτσι, α) με τον όρο *ἄτρακτος* περιγράφεται η αναγκαία συστροφή, ενώ β) με τον όρο έντονος υποδηλώνεται το επί των σχοινίων αποτέλεσμα αυτής της συστροφῆς.

Πάντως, υπέρ της *ευθείας* διατάξεως των σχοινιών του υποζώματος συνηγορεί, νομίζω, και η φρασεολογία του Πλάτωνος στην προμνησθείσα παραπομπή (Νόμοι Β' 945ο) όταν αναφέρεται σε ευθυντάς.

Τέλος, έχει εδώ τη θέση-της μια αναφορά στην καταλληλότητα των αρχαίων σχοινιών για την άσκηση της προέντασης στα υποζώματα. Καταρχήν, ένα ευπαράμορφωτο υλικό (όπως το σχοινί) είναι καταλληλότερο από ένα υλικό με μεγάλη ατένεια (όπως θα ήταν μια σιδερένια αλυσίδα), διότι οι επιβαλλόμενες απ' την τρικυμία μεγάλες μεταβολές μήκους του σχοινοῦ δὲν θα συνεπάγονται σημαντική μεταβολή της ασκούμενης δύναμης. Έτσι, δὲν υπάρχει κίνδυνος να πάθει ζημιά το σκάφος από υπέρταση του υποζώματος.

Άς σημειωθεί πάντως, ότι σε πλοία με πολύ μεγαλύτερο μήκος, το πλήθος των σχοινιών των υποζωμάτων αυξανόταν. Στην περίπτωση λ.χ. του μεγάλου καταμαράν του Πτολεμαίου Δ' του Φιλοπάτορος (περ. 210 π.Χ.), κάθε σκάφος οπλιζόταν με ἑξὶ υποζώματα (*ἑξακοσίων ἕκαστον πηχῶν* [Αθήν. Δειπν. 5.204a]), όταν [*ναῦς*] *μῆκος ἔχουσα διακοσίων ὀγδὲσὶν πηχῶν* [5.203f] — δηλαδή και πάλι το μήκος του σχοινοῦ ήταν λίγο μεγαλύτερο του διπλάσιου του μήκους του σκάφους. Βλέπομε λοιπόν ότι αντί για δύο υποζώματα στην τριήρη των 35 m, σ' αυτήν τη μακρότατη τεσσαρακόντορον του Φιλοπάτορος των 130 m, τα αναγκαία υποζώματα γίνονται ἑξὶ.

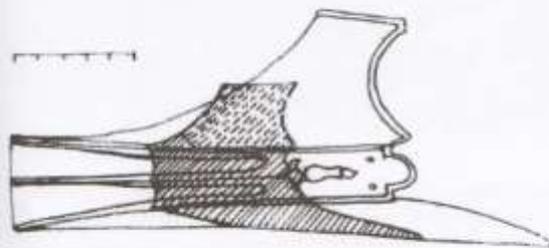
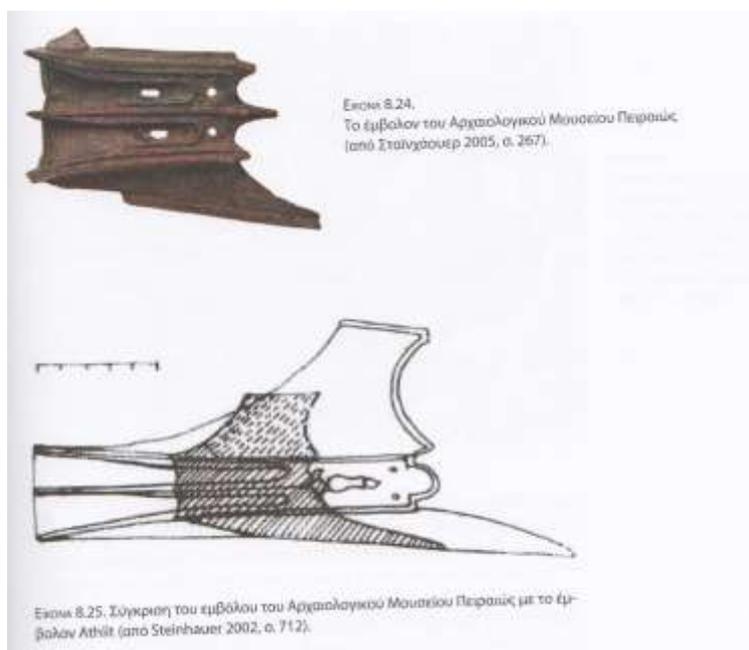
3. ΤΟ ΕΜΒΟΛΟΝ

Είδαμε ότι, απ' την εποχή των Μυκηναίων ακόμη, το τυπικό πλοίο (η πεντηκόντορος) ήταν εμπορικό και πολεμικό συγχρόνως· προς τούτο, κατέληξε ίσως να φέρει ένα βαρύ μεταλλικό «έμβολο» στο μπροστινό άκρο της τρόπιδας, προορισμένο να εμβολίζει το εχθρικό πλοίο απ' τα πλάγια, χάρις σε κατάλληλες εξαιρετικά συντονισμένες ενέργειες των κωπηλατών («πρόσω» - «όπισθεν» ολοταχώς). Η δύσκολη αυτή τακτική έφθασε βέβαια στην κορύφωσή-της μέσω της αθηναϊκής τριήρεως, αλλά και κατά τους Ελληνιστικούς Χρόνους.

Το έμβολο ουσιαστικώς είναι μια μεταλλική «επένδυση» του άκρου της τρόπιδας, διέθετε όμως και μακράν αιχμήν με ισχυρή διατρητική ικανότητα. Απαιτείται λοιπόν καταρχήν μια τρόπιδα ικανή να δεχθεί τόσο μεγάλη κρούση στην περιοχή του άκρου της. Προς τούτο θα συντρέξουν δύο προϋποθέσεις. Η μία είναι οι διαστάσεις, η **αντοχή** του ξύλου και η σύνδεσή-του με τα περι αυτό άλλα ξύλινα μέρη του σκάφους.

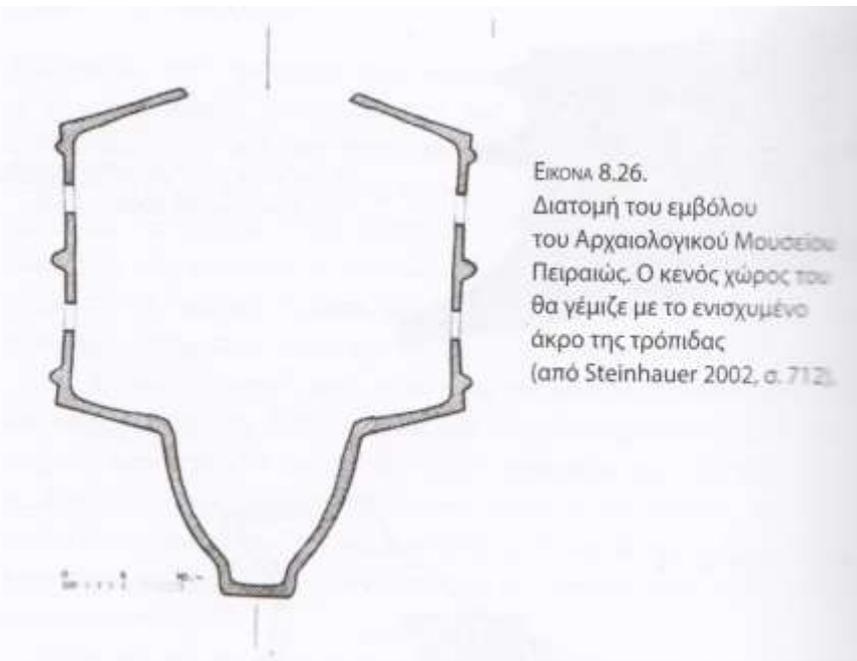
Όσον αφορά την αντοχή-του, είναι χαρακτηριστική η περίπτωση της Αργούς (Απολλ. Ρόδ. *Αργον.* Α 525-527): «Κι αμέσως, και λιμένας των Παγασών και η ίδια η Αργώ εκραύγασαν παροτρύνοντάς-τους να ξεκινήσουν διότι επάνω-της [στην Αργώ] είχε “εισχωρήσει” ιερό δοιάρι [κομμένο] απ' την [ιερή] βαλανιδιά της Δωδώνης, το οποίο η Αθηνά είχε συναρμόσει στο μέσα μέρος της μπροστινής τρόπιδας».^[10] Κομμάτι λοιπόν της ιερής δρυός του Διός ήταν αυτό το πολύ κρίσιμο τμήμα της τρόπιδας — τόσο ανθεκτικό.

Τώρα (δεύτερη προϋπόθεση), οι αρχαίοι Ναυπηγοί έπρεπε να χυτεύσουν ένα έμβολο κούφιο στο πίσω μέρος του (με διαστάσεις ταιριαστές για να δεχθεί εφαρμοστά την άκρη της τρόπιδας που θα χωνόταν μέσα του).

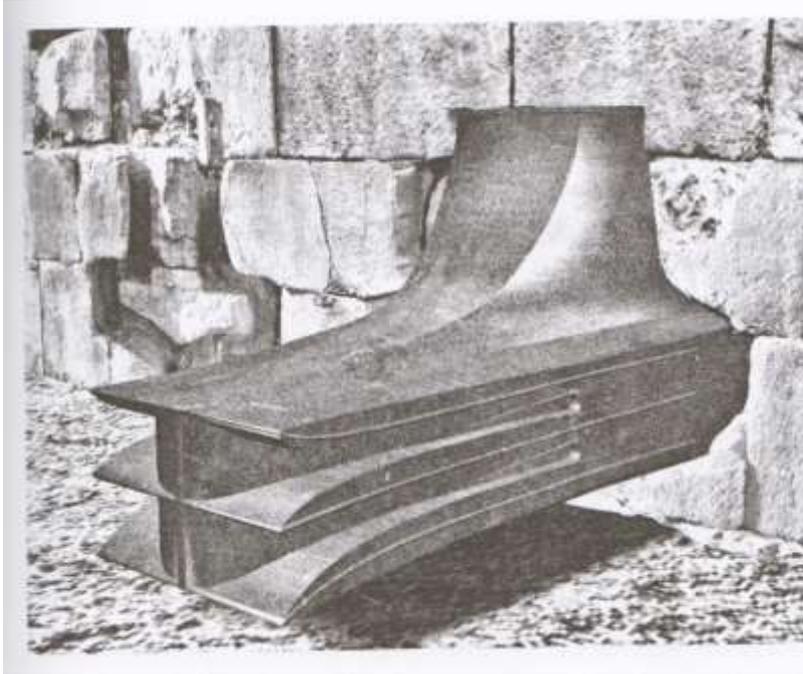
Ας 'δούμε κάπως λεπτομερέστερα ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα αρχαίων εμβόλων, το οποίο φυλάσσεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Πειραιώς (Σταινχάουερ 2005, σ. 267): Το έμβολο αυτό (πιθανώς του τέλους του 4ου αι. π.Χ.), με συνολική μάζα περίπου 80 kg

στην ακέραια μορφή-του, σύγκριται απο κρατέρωμα (μπρούντζο) με πολύ υψηλό ποσοστό κασσιτέρου (11,7%, έναντι 86,3% χαλκού), ακολουθεί δε την τυπική μορφολογία των τριών εξωτερικών κοπτικών γλυφών που φαίνονται στην πλαγία όψη στην Εικ. 8.24. Απο την πολύ διδακτική σύγκριση της μηκοτομής του εμβόλου αυτού με το υστερότερο: γιγαντιαίο έμβολο του Athlit (Murray 2012, σ. 31), φαίνεται στην Εικ. 8.24 οτι το έμβολο του Μουσείου Πειραιώς είναι στερρότερον (λιγότερο αιχμηρό) και ενδεχομένως, κατα τον βίθιηΙαιϊθΓ 2002 (σ. 711), χρησίμευε περισσότερο για μετωπικές κρούσεις αποσταθεροποίησης του εχθρικού πλοίου. Η ραδιογραφική εξέταση του εμβόλου αυτού δέν εντόπισε ενδείξεις συγκολλήσεων επομένως (όπως άλλωστε και στην περίπτωση του Athlit), το τέχνημα αυτό είχε χυτευθεί ενιαίως, με τη μέθοδο του χαμένου κεριού, μέσα σε άμμο.^[11] Πρόκειται λοιπόν για ενα εξαιρετικής ποιότητας επίτευγμα της αρχαίας Ελληνικής Μεταλλουργίας.

Εξ άλλου, η στέρεη σφήνωση του εμβόλου στην τρόπιδα, πρέρει να ήταν μια ιδιαίτερα απαιτητική εργασία. Στην Εικ. 8.26 αποδίδεται η ακραία εγκάρσια τομή του πίσω μέρους του εμβόλου: Μέσα σ' αυτόν τον κούφιο χώρο έπρεπε να τοποθετηθούν οι απολήξεις των ακραίων ξύλων του πλοίου, κατα τρόπον ώστε η ενέργεια της κρούσης να διανεμηθεί στη μεγαλύτερη δυνατή μάζα του φορέως του σιάφους. Είναι δε εν προκειμένω πολύ διδακτικός ο Murray (2012, σ. 55) όταν μας δείχνει (βλ. Εικ. 8.27) ενα ομοίωμα εμβόλου που κατασκεύασε με την εποπτεία του Κ. Ζάχου: Αντί για τα ξύλα της πλώρης, τώρα σφηνώνονταν μέσα στο πίσω μέρος αυτού το εμβόλου τα μάρμαρα τα οποία οι αρχιτέκτονες του μνημείου της Νικοπόλεως είχαν ταιριάζει καταλλήλως, ώστε ο Ουτάβιος να μπορεί να «πακτώσει» εν σειρά 36 έμβολα απ' τα πλοία της Κλεοπάτρας και του Αντωνίου που κατέστρεψε στη ναυμαχία του Ακτίου (31 π.Χ.). (Κάπως έτσι επέπρωτο να τελειώσει άδοξα και η ναυπηγική Ιστορία του Ελληνιστικού Κόσμου...)

Είχε προηγηθεί όμως και μια «καθ' υπερβολήν» χρήση των εμβόλων απ' τους Πτολεμαίους: Όταν, γύρω στα 210 π.Χ., ο Πτολεμαίος Δ' ο Φιλοπάτωρ κατασκεύασε ένα γιγαντιαίο καταμαράν («δίπρωρον και δίπρυμνον») μήκους 130 μέτρων, το εξόπλισε με έμβολα [...] *έπτά: τούτων έν μεν ήγούμενον, τά δ' ύποστέλλοντα, τινά δέ κατά τάς έπωτίδας* [Αθην. Δειπν. 5.204a]. Όπου *έπωτίδες* είναι ισχυρά εγκάρσια δοκάρια κοντά στην πλώρη, τα οποία εξέχουν έξω απ' το σκάφος (και υποστηρίζονται έναντι κρούσεων). Δεν διαθέτομε όμως πειστικές ενδείξεις για τη δυναμική αντοχή μιας τέτοιας διάταξης — ούτε για την ικανότητα ενός τέτοιου υπερμεγέθους πλοίου να πραγματοποιήσει έναν *έκπλουν*.

ΕΙΚΟΝΑ Β.27.
Ανακατασκευασμένο έμβολο,
«φορεμένο» σε κατάλληλη
θέση εξέχοντος μαρμάρου
στο τείχος της Νικοπόλεως
(από Murray 2012, σ. 55, Fig.
2.13, ευγενική παραχώρηση
από τον συγγραφέα).

Τέλος, άς προσθέσουμε εδώ και ένα σπάνιο ιστορικό γεγονός το οποίο αναδεικνύει με άλλον τρόπο μιαν ευρύτερη σημασία των εμβόλων των πολεμικών πλοίων: Κατα τα τέλη του 4ου αι. π.Χ. ο Αγαθοκλής, τύραννος των Συρακουσών, ενώ οι Καρχηδόνιοι κυριαρχούν σχεδόν σ' ολόκληρη τη Σικελία, εκστρατεύει παράτολμα στη Λιβύη (καίει τον ίδιο του τον στόλο ώστε να μήν τολμά ο στρατός-του να ηττοπαθήσει), κυριεύει διακόσιες πόλεις στη Λιβύη — και πολιορκεί την Καρχηδόνα (ενώ οι Καρχηδόνιοι πολιορκούσαν ήδη τις Συρακούσες!). Και ιδού ο αντιπερισπασμός των Καρχηδονίων: Συγκέντρωσαν τα **έμβολα** του «αυτοπυρποληθέντος» ελληνικού στόλου, και τα στέλνουν στις Συρακούσες... ως δείγμα δήθεν της «καταστροφής» του Αγαθοκλέους — ώστε απελπισμένοι πιά οι Συρακούσιοι να παραδώσουν την πόλη. Δεν το πέτυχαν μόν, αλλά ιδού οτι τα άκαυστα μπρούντζινα έμβολα μετατράπηκαν σε οιονεί «υποκατάστατα» στεριανής πολιορκίας (Διόδ. Σικ. 20.7, 20.15.1-3).

^[1] Τριήρεις πρώτων έν Κορίνθω τής Ελλάδος ένναυπηγηθήναι [...] Άμεινοκλής Κορίνθιος ναυπηγός...

^[2] Ο Αισχύλος περιγράφει τις τριήρεις ως *τρίσκαλμους* (Πέρσαι 678).

[3] Κατ' εξαίρεση, αυτό θα αλλάξει μόνον κατά την εποχή του Κίμωνος (περ. 460 π.Χ.) ο οποίος πρόσθεσε ένα ενιαίο κατάστρωμα πάνω απ' όλα, για να μεταφέρει «πεζομαχητές» (Πλούτ. Κίμων 12.2).

[4] Το βάθος της τροπίδος απ' την επιφάνεια της θάλασσας.

[5] Casson 1971, σ. 236.

[6] Αυτή η σημαντική μείωση αποκτά ακόμα μεγαλύτερη σημασία αν ληφθεί υπόψιν ο ανακυκλιζόμενος χαρακτήρας αυτών των τάσεων (βλ. Ειμ. 8.23.α & β), ο οποίος συνεπάγεται ολιγοκυκλική κόπωση όταν οι τάσεις είναι μεγάλες.

[7] Πλάτων, *Νόμοι Β' 945ο: πειρατέον εὐθοντάς τινας ἀνευρίσκειν [...]. πολλοὶ καιροὶ πολιτείας λύσεώς εἰσιν, καθάπερ νεὼς ἢ ζώου τινός, οὓς ἐντόνους τε καὶ ὑποζώματα καὶ νεύρων ἐπιτόνους. Εὐθοντής* είναι ο δημόσιος ελεγκτής, αλλ' η λέξη προσφέρεται για να χρησιμοποιήσουμε ένα ανάλογο μεταξύ ηθικής ευθυγράμμισης και γεωμετρικής ευθυγράμμισης — είτε με το : έντονους των υποζωμάτων, είτε και με τένοντες (ζώνων ή καταρτιών).

[8] Ὅπλω θα πεί «με κάποιον σύνεργο» (with a rig), ενταύθα με σχοινί. - όχι «with might and main» όπως μεταφράζουν στο Morrison et al. 2000 σ. 170. «Ὅπλα» ονομάζει κι ο Ηρόδοτος τα σχοινιά (7.26).

[9] Πρβλ. μετάφραση Ι. Ν. Γρυπάρη, στην έκδοση Ζαχαρόπουλου, 1954.

[10] Χωρίς την πολύτιμη βοήθεια της Καθηγήτριας Μ. Γιόση, δεν θα μπορούσα να κατανοήσω αυτό το αρχικώς δυσνόητο κείμενο του Απολλωνίου. Εξ άλλου, άς σημειωθεί ότι το «ομιλητικό» αυτό ιερό δοκάρι ξαναμίλησε αργότερα στους Αργοναύτες κατά τη διάρκεια του ταξιδιού (Δ 580)!

[11] Ωστόσο, το σπασμένο «λοφίο» αυτού του εμβόλου, ενδέχεται να ήταν συγκολλημένο (Steinhauer 2002, σ. 713).

Οι μεγαλοφυείς (όσο και απλές) προδιαγραφές της Τριήρους

Στάθη Νελλόπουλου

1. Βασικό αίτιο της δημιουργίας της τριήρους ως συνέχειας της διήρους υπήρξε η καταπολέμηση της πειρατείας, η οποία είχε καταστεί μάλιστα για το θαλάσσιο εμπόριο της εποχής του Περίανδρου (ή αι. π.Χ.). Η τριήρης, ως πολεμικό πλοίο, ταχύτερο των πειρατικών της εποχής, θα μπορούσε να τα φτανει, να τα συλλαμβάνει ή να τα βυθίζει με ευχέρεια, περιορίζοντας έτσι το φαινόμενο της πειρατείας, όσο γινόταν.

2. Η ναυπηγική στον ελληνικό χώρο αναπτύχθηκε κατά πρώτα στην Κόρινθο. Δείγμα της ανάπτυξης αυτής υπήρξε η τριήρης.

Τριήρης δυσθμιζόμενη δια της Διόλκου του Ισθμού της Κορίνθου σε τροχοφόρους οχούς (σχέδιο Ε. Δ. Νελλόπουλου.) Η τελειότητα των αναλογιών της προϋποθέτει υψηλές γνώσεις Μαθηματικών, Φυσικής, Ναυπηγικής κ.λπ.. Όλες οι προσπάθειες των νεωτέρων να την ανακατασκευάσουν απέτυχαν παταγωδώς. Η σχετικά πρόσφατη αναβίωση - ναυπήγηση της τριήρους "Ολυμπιάδος" ήταν απλά μιιά φανφάρα, που συνόδευσε τον φάκελλο διεκδίκησης των Ολυμπιακών Αγώνων από τον τότε Υπουργό Πολιτισμού.

3. Η τριήρης εφευρέθηκε το 700 π.Χ. στην Κόρινθο από τον Κορίνθιο ευπατρίδη αρχιτέκτονα - ναυπηγό Βακχιάδη Αμεινοκλή (το σχέδιο κατασκευής της κρατήθηκε επί πολύ χρόνο αυστηρότατα μυστικό) επί τυράννου της Κορίνθου Περιάνδρου, Βακχιάδη επίσης, ενός εκ των επτά σοφών της Ελλάδας και δημιουργού πολλών και μεγάλων έργων, μεταξύ αυτών η τριήρης και η δίορκος (συνολικού μήκους 8.832 μέτρων με μέγιστο ύψος 80 μ.). Η δίορκος, ως μειώνουσα σημαντικά τις αποστάσεις αλλά και τους κινδύνους παράκαμψης του ακρωτηρίου Μαλέα (εξ ου και το ρητό: «*παρακάμπτου τον Μαλέαν επιλάθου των οίκαδε*»), ανάγκασε έμμεσα τις πλείστες πόλεις του ελληνικού κόσμου, να ναυπηγούν τα πλοία τους στα ναυπηγεία της Κορίνθου, για να μπορούν αυτά να υπερνεωλούνται.

4. Ολόκληρος ο χώρος του «κύτους» της τριήρους, εκτός της πρόρας και της πρύμνης, καταλαμβάνονταν από 150-174 ερέτες και η ταχύτητα της οφειλόταν σ' αυτούς, που ήταν χωρισμένοι, σε τρεις τάξεις: τους θρανίτες, τους ζυγίτες και τους θαλαμίτες.

5. Το πλοίο ήταν μακρόστενο και αβαθές και ως εκ τούτου ασταθές. Είχε μήκος 35 ή 40 μ. και πλάτος 4,5 μ. Ένα μαδέρι 0,30 μ. στη μέση κατά μήκος του «κύτους» αποτελούσε το διάδρομο για την κίνηση των ερετών κατά τις εισόδους - εξόδους τους στο σκάφος. Κατόπιν, ύστερα από 225 χρόνια, όταν προστέθηκε το κατάστρωμα (βλ. παρακάτω), αυξήθηκε το πλάτος αυτής σε 5,10 μ. και ο διάδρομος έγινε 0,90 μ. Για την αύξηση της ευστάθειάς του με τα κουπιά στην κατάλληλη θέση λειτουργούσε σαν «καταμαράν».

6. Η ελάχιστη επιτρεπόμενη απόσταση του ύψους του τροπωτήρα (τρύπα εξόδου της κώπης), του θαλαμίτη (εσωτερικού ερέτη) από την επιφάνεια της θάλασσας ήταν «...*ουκ ελάσσων των δύο ποδών*» (0,64 μ.).

7. Η τριήρης ήταν άφρακτος, δηλαδή χωρίς κατάστρωμα, επί 225 χρόνια μέχρι το 480 π.Χ.. Στη Σαλαμίνα οι ερέτες έδειξαν αυταπάρνηση και εθελουσία μυθικών ηρώων, δοκιμασθέντες απερίγραπτα από τη «χάλαζα» των περσικών βελών. Έτσι, κατόπιν των δεινών που υπέστησαν, προστέθηκε το κατάστρωμα και η τριήρης έγινε κατάφρακτος.

8. Όταν η Αθήνα έγινε η μεγάλη ναυτική δύναμη της εποχής, ανέπτυξε τη ναυπηγική και τη ναυτική τέχνη και προχώρησε στη δημιουργία δύο ακόμη τύπων τριήρους· άρα έχουμε:

α. Το βασικό τύπο τριήρους με μήκος 35 μ. και 150 κωπηλάτες.

β. Νέο τύπο τριήρους Α' με μήκος 40 μ. και 174 κωπηλάτες.

γ. Νέο τύπο τριήρους Β' με μήκος 44 μ. και 198 κωπηλάτες,

πλήν όμως άγνωστο κατά πόσον οι νέοι τύποι τριήρους ευδοκίμησαν.

9. Η τριήρης είχε δύο ιστούς: το «μέγα» και τον «ακάτιον» (μικρό) με τα αντίστοιχα ιστία (πανιά), τα οποία, για να χρησιμοποιηθούν, θα έπρεπε να έχουν τον καιρό *κατάπρυμνα*, διότι υπό οιαδήποτε άλλη γωνία ανέμου κινδύνευαν να ανατραπούν (αυτά από αρχαίες πηγές).

10. Ως βασικές απαιτήσεις-προδιαγραφές, που τέθηκαν για τη δημιουργία της τριήρους, εκτιμώνται επί τη βάσει ιστορικών στοιχείων τα εξής:

α. Πλοίο κωπήρες, πολεμικό - καταδιωκτικό των πειρατικών πλοίων και ως εκ τούτου ταχύτερο αυτών, με ικανότητα ταχείας προσέγγισης και προσβολής (εμβολισμού), δηλαδή ιδιαίτερα ευέλικτο. Η χρήση του για τακτικές ναυμαχίες (στα πλαίσια πολεμικού στόλου) προέκυψε μετά 225 χρόνια (το 480 π.Χ.) και έκτοτε παρέμεινε σε πολεμική δράση για τρεις αιώνες.

β. Πλοίο ελαφρύ, για να νεωλκείται ευχερώς (δύο φορές τη μέρα) από το πλήρωμά του και μόνο σε αμμώδεις και επίπεδους αιγιαλούς και να διυσθμείται επίσης εύκολα και γρήγορα από το πλήρωμα και μόνο. Για την ικανότητά του αυτή ονομάστηκε «πλοίο αμφίβιο», χαρακτηρισμός που δεν δόθηκε έκτοτε σ' άλλο πολεμικό πλοίο.

γ. Πλοίο που να μπορεί να περιπλέει εγγύτατα αβαθείς ακτές και να ανέρχεται στους αβαθείς ποταμούς της Ελλάδας (ποταμόπλοιο) για τον έλεγχο φρουρών, εργοταξίων υλοτομίας κ.λπ..

δ. Όπως όλα τα πλοία της εποχής έπλεε πλησίον των ακτών μόνο κατά τους πέντε θερινούς μήνες (Μάιο - Σεπτέμβριο) και ποτέ τη νύχτα.

ε. Το πλοίο αυτό πρέπει να είχε λειτουργική απλότητα στην εσωτερική του διαρρύθμιση και ιδιαίτερα σ' ό,τι αφορά στη διάταξη των «σελμάτων» (πάγκων) σε σχέση με τις θέσεις των κωπών για την αποφυγή τραυματισμού των ερετών στις περιπτώσεις εισόδου - εξόδου τους, Ιδιαίτερα σε καταστάσεις συναγερμού, αλλά και κατά το χρόνο ειρεσίας (κωπηλασίας). Εδώ θα πρέπει να επισημανθεί, ότι οι ερέτες της εποχής, ως απλοί, φτωχοί άνθρωποι, εργατικοί πλην στοιχειώδους έως καθόλου μόρφωσης, με τα ανάλογα της δουλειάς αυτής... ελαττώματα, δεν θα μπορούσαν να ανταποκριθούν σε πολύπλοκες εσωτερικές διαρρυθμίσεις και μηχανισμούς του πλοίου. Ας φανταστούμε για λίγο τις θορυβώδεις εισόδους και εξόδους τους για το «άριστον» και το δείπνο και κυρίως σε καταστάσεις συναγερμού 150 ερετών και θ' αντιληφθούμε την ανάγκη λειτουργικής απλότητας του πλοίου.

στ. Οι Αθηναίοι, για να αυξήσουν τις ικανότητες του «ερετικού», το συγκροτούσαν όχι από αγοραίους ερέτες (στις γνωστές της εποχής «πιάτσες» ερετών) αλλά από Αθηναίους πολίτες, τους θήτες (πτωχούς μεν αλλά με συνείδηση και παιδεία πολίτη), οι οποίοι πράγματι ανέπτυξαν ικανότητες σ' απίθανα επίπεδα, μέχρι του αδυνάτου να εννοηθεί και σήμερα ακόμη το «πρύμναν ανακρούσατε», δηλαδή ο απεμβολισμός μετά επιτυχή εμβολισμό με ανάκρουση των κωπών, χωρίς τα προς τούτο βοηθητικά προβλεπόμενα μηχανήματα! Το ημερομίσθιο τους ήταν μία αττική δραχμή.

ζ. Οι ταχύτητες της τριήρους τους, αναλόγως του προγράμματος και του σκοπού, ήταν οι εξής:

(1) Βραδεία: 4 μίλια ανά ώρα ήτοι 7,5 χλμ./ώρα.

(2) Μέση: 8 μίλια ανά ώρα ήτοι 15 χλμ./ώρα.

(3) Ταχεία μάχης: 10 μίλια ανά ώρα ήτοι 18 χλμ./ώρα.

(4) Τάχιση προς εμβολισμό: 12 μίλια ανά ώρα ήτοι 22 χλμ./ώρα.

η. Η κατασκευή της τριήρους έπρεπε να είναι απλή και όχι δαπανηρή (δεν θα 'φτιαχναν... κότερα), διότι έπρεπε να κατασκευάζονται εντός βραχέως έως βραχύτατου χρονικού διαστήματος σε περιπτώσεις αιφνιδίων καταστάσεων απειλής, από προσωπικό μέτριας τεχνικής κατάρτισης εκτός των ναυπηγών - караβομαραγκών, με ξυλεία ελάτης, με στοιχειώδη εργαλεία και τεχνικά υλικά (ξύλινα καρφιά - πύρους και όπου έπρεπε χάλκινα και όχι μπρούτζινα). Το πλοίο βαφόταν μαύρο καθ' ολοκληρία με «κεδρία» (κατράμι) ή πίσσα.

Τα διατιθέμενα για την κατασκευή τριήρων κονδύλια ήταν περιορισμένα και υπό τον αυστηρό έλεγχο του Δήμου. Η βασική τιμή κόστους κατασκευής μιας τριήρους ήταν ένα τάλαντο ήτοι 6.000 αττικές δραχμές (= 40 ημερομίσθια πληρώματος 150 ερετών). Η συνήθως μέγιστη επίδοση κατασκευής των ναυπηγείων της εποχής σε χρόνο ήταν μία τριήρης την ημέρα! Στον Πειραιά και στις Συρακούσες έφτασε τις τρεις τριήρεις την ημέρα. Από τα πιο πάνω τεκμαίρεται η απλότητα και η ακρίβεια κατασκευής του πλοίου αυτού. Να προσθέσουμε, ότι οι βυθίσεις και καταστροφές τριήρων στις ναυμαχίες ήταν αθρόες και οι απώλειές τους έπρεπε να αναπληρώνονται τάχιστα και με τη λιγότερα αισθητή οικονομική επιβάρυνση, διότι ο Δήμος δεν αστειευόταν.

θ. Το «μέτρο» της τριήρους, δηλαδή ο αριθμός στη βάση του οποίου διαμορφώνονταν οι σχέσεις μήκους - πλάτους - ύψους και βυθίσματος του σκάφους, υπολογίστηκε σύμφωνα με τα στοιχεία των αρχαίων πηγών ως τον επτά.

Μήκος (M) = 112 πόδια.

Πλάτος (Π) = 16 πόδια.

Ύψος (Υ) = 7 πόδια.

Βύθισμα (B) = 1 πόδι.

Άρα: $\Pi/M = 1/7$, $Y/\Pi = 3/7$, $B/Y = 1/7$

Ο αριθμός όμως αυτός (7) υποδηλώνει το όριο της σχέσης μήκους και πλάτους οιαδήποτε πλεύσιμου πράγματος στη βάση των Νόμων της Φυσικής και συνακόλουθα των κανόνων της ναυπηγικής· δηλαδή το μήκος οιαδήποτε πλεύσιμου σκάφους δεν μπορεί να υπερβαίνει το 7/πλάσιο του πλάτους του. Επομένως ο «μίτος» του Αμεινοκλή σχετίζεται με τον αριθμό 7, που υποδηλώνει το ελάχιστο όριο για την ευστάθεια του σκάφους, εις τρόπο ώστε να «κερδηθεί» το μέγιστο στην ταχύτητα και την ευκαμψία του (βασικοί σκοποί της κατασκευής).

Ως γενικό συμπέρασμα μπορούμε να πούμε, ότι η τριήρης υπήρξε έργο ανθρώπων απλών και πραγματιστών (ρεαλιστών) **αλλά και υψηλών ψυχονοητικών προδιαγραφών! Η απλότητα, ως απόρροια ποιητικής θα λέγαμε σύνθεσης των αναγκαίων κατά περίπτωση στοιχείων, αναδείκνυει τη σπουδαιότητα και το μεγαλειώδες του έργου. Το σπουδαίο και μεγάλο προϋπέθετε το απλό!** Η τριήρης λοιπόν υπήρξε μεγαλειώδης ως σύλληψη σύνθεσης των στοιχείων, που υπηρέτησαν τους σκοπούς της και συνακόλουθα απλή στην κατασκευή και στη λειτουργία της.